

בס"ד

פרשת שמו"ת

עם ביאור

אחד תרגום

ברצותו לאחד את תרגום אונקלוס ופשוטו של מקרא

על פי אמרם ז"ל (ברכות ח.), אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי
לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום
ואפילו (במדבר לב, ג) עטרות ודיבון
שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו

ושתי צנתרות זהב ממנו יהיו

ודיבון

עטרות

נדובב בו שפתי ישנים גם חדשים גדולי
הדורות זי"ע ושליט"א שדנו והוסיפו בו
נופק ופרפראות לחכמה.

בו נעטר לראשנו את דברי התרגום
כפשוטו, בו מבאר פשטות הפסוק,
להבין על מה אדניו הטבעו.

לע"נ

מורי חמי היקר באהב

הרה"ח ר' חיים אריה ב"ר יעקב אליעזר הפהן פהנא ז"ל

נלב"ע ט"ז במזר-חשון ה'תשפ"ב

ת"נ נ' צ' ב' ה'

מנאי חתנו יהודה בהג"ר מרדכי גנוט שליט"א

שנת גמזר תרגום שתיים פרשה לפ"ג

חשיבות אמירת 'אחד תרגום' בהבנה

"החילוק בין המקרא לבין התרגום הוא, שהמקרא הינו תורה שבכתב ויוצא אדם מצות תלמוד תורה אף שאינו מבין, משא"כ התרגום אונקלוס זה כבר תורה שבעל פה שעיקרו הבנה, ואם אינו מבין מאי קאמר, אפשר לומר בלשון של זהירו"ת שיתכן ואינו יוצא ידי חובתו כלל!!!

והנה אמרו חז"ל (ברכות ח:) חייב אדם וכו' ואפילו עטרות ודיבון. והקשה התוס' שם מה נקט דוקא 'עטרות ודיבון' והרי יש פסוקים רבים שאין עליהם תרגום כמו ראובן שמעון לוי, ומתרחץ שאפילו שיש עליהם רק תרגום ירושלמי "מכללתא ומלבשתא" הוא גם כן בכלל החיוב, עכתו"ד. וכבר הארכנו במקו"א שזו רק דעת תוס' אבל יש ראשונים דס"ל שיש לקרוא שמו"ת רק עם תרגום אונקלוס בלבד ולפי"ז לא יועיל אם יאמר התרגום שבחומשים שלנו, שהוא מירושלמי כנ"ל, וא"כ הרוצה לצאת ידי"ח בהידור, עליו לקרוא הן את התרגום הנדפס והן פעם נוספת מקרא בשביל תרגום אונקלוס [שאיננו]... ויש לשים אל לב כשקוראים תרגום, שלא יהיה ח"ו כדאמיר"ן בעלמ"א... אלא יש לדקדק בדבריו אם מסכים לפירש"י או חולק עליו. לדוגמא, בפרשתן אי' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ופרש"י אותו היום גזר אף על המצרים ואילו התרגום אונקלוס מפרש כל ברא דאתיליד ליהודאי, וזה מחלוקת בפשט וצריך ליתן על לב, כל כעין זה... (מתוך שיעורי הגאון מורינו ר' יחזקאל דרברמדיגר שליט"א, בלתי מוגה)

~~ עטרוט ~~~

בלשון רבים, כי אכן המשמעות לאנשי העם הרבים.

יא שרי מסים מת' שלטונין מבאישין. פירוש ממשלות רעים. ולא פירש מס כפשוטו כי לא מצאנו שהטיל עליהם מס. ורש"י כתב 'ומהו המס, שיבנו ערי מסכנות לפרעה' משמע שהיה צריך פרעה למגדלים ורק הטיל עליהם שיבנום. אך אונקלוס לא כן עמדו, כי ידענו את ה"צורך" הגדול שהוצרך פרעה למגדלים... שלא היה אלא על מנת לשעבדם ולכלותם פן ירבה ואדרבה פי תהום בולעו וראשון ראשון מתמוסס, על כן פירש שלטונין מבאישין כלומר צורת הרוע היתה מסים אבל כוונתה היתה רוע לשם רוע [ואולי פירש 'מסים' כמו 'ובחוריו למס יהיו' (ישעיה לא ח) 'למס מדעו חסד' (איוב ו יד) כולם לשון המסה וכליון].

ובספר 'בני יוסף' [נכד הרה"ק ב' ה'בני ישיכר' זי"ע] כתב לחלק בין 'מס' בלשון יחיד שהוא מס מוגדר כחוק המלך ועדה"כ וישם המלך אחשורוש מס, אבל מסים הכונה שאיש מושל הישר בעיניו יעשה ויגבה כמה שרוצה ומתי שרוצה זהו 'מסים' בלשון רבים וזהו אכן שלטונין מבאישין.

שם ערי מסכנות מת' קרוי בית אוצרא. פירוש: ערי בית האוצר. קצ"ע שתרגם בלשון יחיד ולא אצרות כמשמעות מסכנות וכן ת"י בית אוצרוי ושמא יש ט"ס בגירסא. [למשמעות תיבת מסכנות, ר' דיבון].

א א באו מת' עלו. לפעמים בא מתורגם אתא ובלשון המדוברת 'הגיע' ולפעמים מתורגם עאל כמו נכנס. ולעיל בפרשת ויגש (בראשית מז ו-ז) ויבאו מצרימה וגו' הביא אתו מצרימה מת' ואתו למצרים וכו' איתי עמיה למצרים ומיד לאחר מכן בפסוק ח' ואלה שמות בני ישראל הבאים מת' דעלו למצרים וכן כאן, כי ההליכה וההגעה עד מצרים נקרא 'אייתאה' והכניסה למצרים בפועל נקרא 'עאלאה'.

ה ויוסף היה במצרים מת' דהוה במצרים. כפרש"י שאף הוא בכלל המניין, ופשוט.

ז וישרצו מת' ויתילדו. אפשר שחולק על אמרם ז"ל שילפינו מז' הלשונות שהיו יולדות שישה בכרס אחד אלא נלמד מתיבת וישרצו גופיה כדאי' במדרש 'עשאו כגדול שבשרצים' הוא העכבר שיולד שישה בכרס אחד וכן פרש"י בתיבת וישרצו שהיו יולדות ו' בכרס אחד.

ח אשר לא ידע את יוסף מת' דלא מקיים גזירת יוסף. רש"י כתב עשה עצמו כאילו לא הכיר, לכאן' בא לפרש דברי התרגום האין נרמז ב'לא ידע' שלא מקיים גזירותיו, אלא שעשה עצמו כאילו לא הכירו ע"י שלא קיים גזירותיו ואונקלוס תרגם המשמעות. ור' דיבון.

ט-י רב ועצום וגו' פן ירבה מת' סגן ותקפין וכו' דלמא יסגון. אינו מתרגם סגי ותקיף אלא

יג בפרך מת' בקשיו. מאן לפרש מלשון שיבר ופריכה כפירוש הרשב"ם ועוד, כי למעשה לא שיבר ולא כלום כי כאשר יענו אותו כן ירבה ויכן יפרץ, על כן תרגם בקשיו פירוש בקושי רב, והוציא הכתוב בלשון פרך כי עבודה כזאת היא עבודה שאכן משיברת בדרך כלל. וכתב האבן עזרא "רעות רבות חדש עליהם. בראשונה לעשות מלאכתו וכאשר ראה שלא חסר רבותם, נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחק העבדים, וזהו בפרך, והוא כדברי המתרגם ארמית" עכ"ל. ולכאורה מה מצא בדברי התרגום יותר מן הנאמר בפסוק? אלא כאמור, שהעבודה שבדרך כלל מפרכת, היתה כאן אך ורק למטרת 'בקשיו'.

טז אבנים מת' מתברא. פירוש: משיבר. שולל פירוש 'בר קריש' שימביא האב"ע, שאבנים משרש בנים והא' הוא תוספת [=אבנים], אלא שהוא מקום מושב הלידה או היוצרים שגם שם וגם כאן נקרא 'אבנים' וכפרש"י.

ולא שאבנים פירושו 'משיבר' בכל מקום אלא רק בענין הלידה וכמש"כ הרד"ק (הושע יג יג) שהוא מלשון זעקת כאב ושיבר, ואילו אצל היוצר הוא מתורגם 'סדנא' [ולשונו הזהב של רש"י כאן מדויק להפליא "אבנים. מושב האשה היולדת, ובמקום אחר קוראו משיבר,

¹ ובפירוש ר' יוסף אבן כספי, כתב: ענינו בתכלית ההבדל לרע מכל שאר עבדיות שהיו, וכן טעם לא ירדנו בפרך לענין (ויקרא כה, ג), ומזה נקרא היריעה המבדלת פרוכת (שמות כ"ו:ל"א), כי אין כל יריעה פרוכת רק המיוחדת להבדיל, כמ"ש והבדילה הפרוכת (שמות כו, לג), ולכן לאמר 'פרוכים', וכן כל השמוש - נכון ונכון! עכ"ל. דבריו אמורים כלפי תיבת "פרוכים" הנמצא ר' שלמה ן'

וכמוהו עושה מלאכה על האבנים, (ירמ' יח, ג.) מושב כלי אומנות יוצר כלי חרס, עכ"ל מה שהוסיף "וכמוהו עושה מלאכה" וכו' אינו קאי על מה שנקרא משיבר אלא על מה שקרוי אבנים, ואולי דומים זה לזה בתבניתם.

יז ותחינה את הילדים מת' וקימא ית בניא יח ותחינה את הילדים מת' וקימתון ית בניא. בפסוק יז הרי זה לשון נסתר כסיפור עליהן שהן החיו ובפסוק יח בלשון נוכח ששואלם למה החייתם ובלשון עברי אפשר לומר על שני האופנים 'ותחינה' וכמו שימבאר רש"י "לפי שלשון עברית לנקבות רבות" משמש תיבה זו לכמה פעלים (אופנים).

כא ויעש להם בתים מת' ועבד להון בתים. מדלא פירש כמדרשו, משימע שימפרש כפשוטו. ושימא מוונתו לפרש שזימן להם הקב"ה דירות נאות ורחבות לדור בו. או אולי יש להזכיר שסבר כפירוש רשב"ם ועוד שימחמת שיראו את האלקים ולא שמעו אל פרעה עשה להם זה האחרון בתים "לשמרם, פן ילכו ליולדות העבריות.

כב כל בן הילוד מת' כל ברא דאתיליד ליהודאי. מפרש לפי פשוטו שפרעה מנסה בכל כחו למעט את רבותם ועל כן שפיר הכונה

גבירול, (שני זיתים', מאורה לשבת חנוכה), רבנו אבן עזרא, שולל באופן כללי השתמשות במילים מוטות מהמקור, אך כאן יצא חוצץ ממש, וז"ל בפרך - כדברי המתרגם ארמית, וכן בלשון תלמוד ימצא לרוב: איכא למפרך. וקרוי מבנין לשון ישמעאל - פרכהום, כמו: שברם, וקורין את האביב אלפרין. והוא קרוי מהבנין בעבור שיתפרך. ואתמה מהאומרים בפיוטם: פרוכים [א.ה. במובן, נבדלים] וזה איננו נכון כלל, עכ"ל.

לנולדים לישראל. ודלא כדרשת חז"ל המובא ברש"י שאותו היום גזר אף על המצרים ו'כל' היינו כפשוטו.

ולתרגום יש ליישב תיבת 'כל' למאי אתא ושימא המוונה שלא ידקדקו אם בן אם בת כמו עד עתה, אלא כל ספק שבידכם אל תדקדקו לבדוק אלא היאורה תשליכוהו, והכל כדי להוסיף שמד והריגה רח"ל. ור' דיבון דבר צחות נפלא.

ב ד ותתצב מת' ואתעתדת. לעתים מפרש אונקלוס לשון עמידה ויציבה קאים קמת וכדו', ולעתים אתעתדת². ויצויין שיש בלשון זה משמעות כפולה והוא מוכנת ומזומנת וכן במשלי (כד כז) הכן בחוץ מלאכתך ועתידה בשדה לך וכתב המצודות "לשון הזמנה כמו התעתדו לגלים (איוב טו)" ותדע שהוא לשון תרגום שכן שם במשלי מתרגם ועתידה בלי שינוי. ויתכן שכאן משתמש אונקלוס לשני הפירושים גם יחד, כלומר שלא עמדה סתם, אלא בצפיה דרוכה לדעה מה יעשה לו ומה תצטרך להושיט עזרה, כפי שאכן ארע. ור' דיבון.

י כי מן המים משיתיהו ארי מן מיא שחלתיה. תמהו המפרשים, איך ידעה בת פרעה לקרותו 'משה' שנגזר מלשון עברית?! תמיהה זאת מקבלת משנה תוקף מדברי התרגום שהוא מפרש בדרך כלל לפי פשוטו של מקרא שיתקבל על הלב וכאן לכאוף מהווה התרגום

² ואפריון נמטיה לידידי אליהו לוינ נר"ו שהמציא לידי רשימה ארוכה לתרגומים אלו, אמנם לא מצאתי לע"ע את הברית התיכון ביניהם ועוד חזון למועד.

סתירה גמורה בין השם לבין טעמו. וכתב האבן עזרא וז"ל: "שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקודש, ושימו בלשון מצרים היה 'מוניוס' וכך כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים (אהלי קדר, ערבית?), גם ככה בספרי חכמי יון". ולפי"ז יתכן שבארמית שמו 'שחיל' וכדו' כי מן מיא שחלתיה.

ומוסיף האב"ע דרך נוספת "אולי למדה בת פרעה לשוננו או שאלה" כלומר ששאלה את המילה מלשון הקודש. [שוב מוסיף האב"ע ביאור למה לא נקרא מְשׁוּי ע"ש ויועד לפי הספורנו "הטעם שקראתו 'משה' להורות שימלט הוא אחרים" כלומר שזה האיש מושה וממלט, לשון פועל].

יג למה תכה דעך מת' למא את מחי לחברך. פירוש: למה אתה מכה את דעך. הפך לשון עתיד ללשון הווה, כמו ככה יעשה איוב. כלומר שאכן הכהו ולאפוקי מפרש"י ע"פ חז"ל "אע"פ שלא הכהו, נקרא רשע בהרמת ידו".

כג ויאנחו בני ישראל מן העבודה מת' ואתנחו בני ישראל מן פלחנא דהוה קשיא עליהון. נראה דהוה קשיא ליה, שהיה הכתוב צריך לומר "ויאנחו בנ"י על העבודה" שיושיעם ה' ומדאמר מן העבודה משמע שלא היתה צעקה, שיושיעם אלא על עצם הצער וכלשון הספורנו "לא בשביל תשובתם ותפלתם, אבל בשביל צרותם" וכ"כ האור החיים הק' "פירוש,

כי אותה צעקה עלתה לפני ה', והוא אומר שזעתם וגו' מן העבודה פירוש מצער העבודה, וישמע ה' את נאקתם פירוש הרמת קול כאבם". ר' דיבון.

כה וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים מת' וגלי קדם ה' וכו' ואמר בממיידה למפרקהון, ה'. כן מפרש בכינוי בהנהגות ה' ור' פרשת ויגש במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן מש"כ בזה.

ג א וינהג את הצאן אחר המדבר מת' לבתר שפר רעיא למדברא. וי"ג לאתר שפר רעיא לגירסא הא' הפירוש שנהגם לאחר מקומות המרעה המשובחים, למדברא שהוא מקום שאין בו מרעה משובח, כי אם מעט מזעיר. והוא כפי' רש"י "להתרחק מן הגזל, שלא ירעו בשדות אחרים".

אבל לגירסא ב' קשה וכי איזה 'שפר רעיא' יש במדבר [בפרט אם נהגם עד הר האלקים שהוא בתוך "המדבר הגדול והנורא"] ויותר מכן יש להתפלא בתרגום יונתן שיתרגם ודבר ית ענא לאתר שפר רעיא לאחר מדברא, כלומר שמקום המרעה היה אחרי המדבר, ולפו"ר צ"ע הרי הגיע עד הר האלקים שעדיין היה בתוך המדבר, וזה אינו קשה כ"כ, לפי מה כתבו המפרשים (ספורנו, אוה"ח הק') שביאתו להר

³ אך הלום ראיתי (בחוברת ג') ארצות שהוציאו מוציאים, לבסס שיטתם כי כל צפון סיני עד קו אורך 30° , חשיב א"י (גמור), כי התורה קוראת למדבר "הגדול והנורא" כמו"כ בירמיהו כתיב (ב, ו) במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא עבר בה איש, ועל כרחך שמי שחפץ לעבור בו הוכרח לסבכו לכל דרומו, לאורך חוף ים סוף, על אף שמאריך את הדרך במאות ק"מ, ובזה נותנים טעם

האלקים היתה באופן מיוחד פעם אחת ואפילו בלי הצאן³. ועי' דיבון.

יד אהיה אשר אהיה מת' אהיה אשר אהיה. פירוש השם הקדוש הזה רבו כמו רבו (עי' רמב"ן והאב"ע שהאריך טובא). מה שמפרשים בכתוב, יהיה פירושו בתרגום.

אבל הרמב"ן מביא גירסא אחרת בתרגום [ואולי יהיה לנכון לאמרו ג"כ לצאת יד"ח שמו"ת ויל"ע] אהא עם מאן דאהא. פירוש: אהיה עם מי שאהיה. כלומר, פשטות הכתוב וכפי שמופיע בתרגום לפנינו זהו כינוי על מציאותו ועל הווייתו וכאשר כתבו המפרשים. אבל בגירסת הרמב"ן הכונה על המצאותו עם מאן דהוא. וכתב עוד שהוא כענין שחזר ואמר (להלן לג יג) הודיעני נא את דרכך ואדעך, שמשך רבנו חזר ושאל: האם אכן שם הרחמים הוא בכל מקום ובכל מצב? ועל זה השיב לו ה': אהיה אשר אהיה, אני תמיד יהיה עם מי שרק לא יהיה ועל דרך שאמרו "אף על פי שאינו הגון ואינו כדאי" כי בו אני עם האדם לחון ולרחם".

אל ארץ זבת חלב ודבש מת' לארעא עבדא חלב ודבש. צ"ע דלא תרגם פשוטו של תיבת 'זבת' - נגידא או משכא או דאיב. ואין לומר שלא רצה לפרש כן כי אין הארץ עצמה זבה,

שלוות יעקב הגיעה עד גרן האטד אשר בעבר הירדן, והוא פלאי, וכמו"כ מה שאמרו חז"ל שהוכרחו לכבוש את ארץ סיחון ועוג כדי לכבוש את ה'שומרים' על א"י, כמו"כ בטעם שאהרן בא לפגוש את אחיו בהר חורב. דמכל הלין מוכרח [שחוף מארץ פלשתים], היה דרך אחת לעבור את המדבר דרך החוף של ים סוף [הן לשמאל ה'אצבע' הימנית והן לימין השמאלית].

דכמו כן אף הארץ אינה עושה וא"כ מאי עדיפא ליה 'עבדא' מ'משכא'.

ואולי שלשונות הנ"ל אינם מזרים בבירור כי הברכה תלויה בארץ כי יתכן שיביאו פירות ועצים ממקומות אחרים לארץ ישראל וע"י כן ישירור בארץ שפע חלב ודבש [דוגמת צור הוכלת עמים], לכן דייק לומר דעבדא חלב ודבש ומכפיה מתברך והברכה באה מן הארץ הטובה.

יח נקרה עלינו – אתקרי עלנא ולהלן ה'ג נקרא עלינו אתגלי עלנא. החילוק ביניהם ברור כי נקרה פירושיו מקרה [מל' פגישה, הרש"ד], ואילו נקרא פירושיו קריאה ישירה באופן גלוי ולכך תרגם אתגלי. אמנם טעמא בעי למה שינה מרע"ה ממה שאמר לו הקב"ה, ור' דיבון דברים ערבים בזה.

יט לא יתן מת' לא ישובק. פירוש: לא יתן רשות לעזובו, וזהו פשוטו של נתינה בהקשר זה וכמש"כ רש"י.

שם ולא ביד חזקה מת' ולא מן קדם דחיליה תקיף. פירוש לא משום שכחו רב, כי אני אכה אותו [כבפסוק להלן] ואז תראה מה כחו ואם יכול למנוע. ומה שעכשיו מונע, זה מפני שחושב עצמו לחזק...

כב ומגרת ביתה מת' ומקריבת ביתה. 'גרת' הוא לשון מגורים כמו הגרה כמש"כ רש"י אך בעוד שהוא עצמו מפרש כפשוטו, מהגרה בביתה ממש. אונקלוס משנה ומפרש 'קריבת' שהוא לשון 'שכינות', כלומר: מהגרה

בשכינות לביתה וכמש"כ תרגום יונתן: ומן קריבת כותלי ביתה.

ד א ויען משה ויאמר מת' ואתיב משה ואמר. פירוש: והשיב משה. לכאורה הכונה תשובה לשאלה כל שהיא, אבל אינו מוכרח, כדלהלן.

נחלקו המפרשים בכל לשון עניה בתורה, מהו. לדעת רש"י ועוד "כל לשון עניה בתורה לשון הרמת קול. ואב לכולם וענו הלויים ואמרו קול רם (דברים כז יד)" (רש"י בגיטין פג. ובאיוב ג, א ובפרשת תבא שם כו ה) ולפי"ז אינו בהכרח תשובה אלא אפילו תחלת דיבור. ושמא הרים כאן משה קולו לשטוח טענתו. לדעת הרלב"ג ועוד, אפילו שלא בהרמת קול, אלא כל תחילת דיבור [ארוך] נקרא עניה וכמש"כ הרלב"ג (איוב שם) "הרצון [א.ה. הכונה] בו [א.ה. בפירוש תיבת 'ויען', הוא] 'ויקרא' כמו וענית ואמרת, שהרצון בו קריאה ולא תשובה". ויש מפרשים שהוא בדווקא לשון תשובה וכמו שכתב האב"ע (דברים שם) "יתכן שישאלהו הכהנים: "מה זה שהבאת?" על כן 'וענית'". או כפי שכתב באיוב (שם) "שישאלהו חבריו אחר מלאת שבעת ימים: "מה לך?" אז ענה להם".

התרגום מפרש בכולם לשון "ואתיב". נוטה מאוד לפירוש השלשי דוקא ודלא כפרש"י, אם כי שאינו מוכרח כי יתכן שגם בארמית נקרא כן תחלת דיבור או עניה בקול.

ז אל חיקך מת' לעטפך. מלשון עטיפה וכיסוי וכדאי' בתי"ר בחובך, לשון מחבוא. כלומר שלא היתה כונת ה' שאכן יגיע בידו עד לחיק

בשרו אלא תחת קפלי בגדיו. ואין הבדל בין התרגומים דבתרגום יונתן איחד שניהם 'אתיב ירך לעיטפך, ואתיב ידיה לחוביה'.

י כבד פה וכבד לשון מת' יקיר ממלל ועמיק לישן. צריך ביאור בחילוק הלשונות יקיר ועמיק ובכלל כפל הכתוב כבד פה וכבד לשון ומה הפרש ביניהם.

ורש"י כתב "בכבדות אני מדבר", כלומר שמשנה רבנו היה מקושי הדיבור אם בטבעו אם ע"פ מה שאמרו חז"ל שנכוותה לשונו מהגחלים כנודע.

הרשב"ם חולק וכתב וז"ל "ומי אפשר נביא אשר ידעו ה' פנים אל פנים וקיבל תורה מידו לידו, היה מגמגם בלשונו? ואין זה לשון התנאים והאמוראים, ואין לחוש לספרים חיצוניים" ומפרש שמשנה טען: "איני בקי בלשון מצרים בחיתוך הלשון, כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים... וכן מצינו ביחזקאל (ג ד) שמי שאינו בקי בלשון המלכות [א.ה. המדינה] כי לא אל עם עמקי שיפה וכבדי לשון וגו'" עכ"ל לענינו.

ובזה י"ל שהתרגום איחד את שתי קשיי הדיבור ובכך פתר הכל בתרגומו הצח, כי הפה מתיחס אל משה כפירוש רש"י, שהיה מדבר בכבדות ואילו הלשון מתיחס לשיפה וצחות הלשון וכפירוש הרשב"ם מן הכתוב עמקי שיפה וכבדי לשון, כמו"כ הקושי לבעל שיפה פצועה לדבר, הוא פיזי-טכני, משא"כ הקושי בצחות הלשון הוא מעומק המושג הזר והנכרי.

וזהו, יקיר ממלל היינו דיבורי פיו היו לו כבדים וקשים, ועמיק לישן היינו שיפת לשון מצרים היתה עמוקה וזרה לו, והוא נפלא.

יג שלח נא ביד תשלח מת' ביד מאן דכשר למשלח. פירוש: ביד מי שראוי להשלח. ודלא כפרש"י "ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן" דהיינו שיכונת משה היתה שישלח ביד אהרן. ודלא כפי' הרשב"ם "ביד אשר תרצה לשלוח ולא אותי", היינו כמו שיאמר אין זה מעניני כלל את מי תשלח, רק לא אותי. אלא מפרש אונקלוס: רצוני שתשלח אבל ביד מי שבאמת ראוי לכך, ואני אינני ראוי.

טז הוא יהיה לך לפה מת' למתרגמן. ר' משי"ב בפר' מקץ (מג כג) עה"כ כי המליץ בינותם. [ולבל יחסר המזג נעתיקו אח"ת הנח: המליץ מת' מתרגמן. כי התרגום קורא אונקלוס הגשת הדברים בצורה שתשמע כהוגן. אם המדבר בלחישה יקרא הקורא הדברים בקול "מתרגם". אם הדברים מוקשי הבנה אומר המפרש "אני וארי שבחבורה תרגימנא". אם טוען הנאשם שהוא חף מפשע יקרא המטעים את דבריו לשופט: מליץ. ואב אחד לכולם. ולפי"ז גם אם יאמר אדם דבר דע שאינו מובן, יקרא המבאר את דבריו: "מליץ". אך לא מצאנו דוגמתו, ואדרבה סתם מליץ לטובה הוא.]

כ מטה האלקים מת' חוטרא דאתעבדו פה נסין מן קדם ה'. כי לא יוצדק מטה 'ששיך' לאלקים, ופשוט.

כג ותמאן לשלחו מת' ואם סריב את לשלחותיה. אי אפשר לפרש כפשוטו שכבר מאנת לשלוח, כי עדיין לא נתבקש כלל, ופשוט.

כד ויפגשוהו ה' מת' מלאכא דה'. כן היה באמת, כנודע מקבלת חז"ל (נדרים לא:).

כו חתן דמים למולות מת' אלולי דמא דמהלתא הדין, אתחייב חתנא קטול. פירוש: לולא דם המילה הזאת, היה מתחייב חתני מיתה. והיות שאינו מפורש בכתוב לשון מיתה, יש לכאורה לסרס את התרגום ושיעור הכתוב לפי"ז הוא כך: חתן דמים - היה יכול חתני להתחייב מיתה ודמים, למולות - בשביל המולות.

אבל רש"י לא פירש כן בתרגום, כיון שאם כן לא היה צריך אונקלוס להוסיף "דמא" דמהולתא, ועל כרחק "ואונקלוס פירש דמים על שם המילה" וא"כ הדרן קשיא לדוכתה, הרי אין רמז בפסוק לחיוב המיתה ולמה הוסיפו אונקלוס. וצ"ל ב' ישובים, או שאונקלוס הוסיף מדיליה ביאור שלא נכתב בפירוש בפסוק, או שמשמע ליה לתרגום מולות ע"ש החיתוך והכריתה על דרך הכתוב בשם ה' כי אמילם ופירושו אכריתם ולפי"ז שיעור הכתוב הוא כך: חתן - חתני, בשביל הדמים של המילה, למולות - היה מתחייב קטול וכריתה.

⁴ ומאמרם ז"ל גבי נמרוד יודע רבונו ומתכוין למרוד בו, צריך ביאור נרחב ואכ"מ.

לא ויקדו וישתחוו מת' וזרעו וסגידו. צ"ב מאמרם ז"ל (ברכות לד:) קידה על אפיים ומריעה על ברכיים, וכאן תרגם 'ויקדו' - וזרעו, ולכאו' שפיר טפי לשון יונתן שתרגם 'וגחנן', ושמא קרי ליה התרגום לתרווהו, לשון כריעה.

ה א מי ה' מת' שמא דה' לא אתגלי לי. מצאנו לשון דומה שהוא זלזול מוחלט ולא חוסר ידיעה כמו (שמו"א כה י) ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי. אבל כאן לא ניתן לפרש כן, דהא תינח בן אדם, אפשר להכיר במציאותו ולזלזל ביכלתו, אבל א"ל גדול וגורא א"ל עליון מי לא יראך מלך הגויים, ועל כרחק שפירושו שלא התגלה אליו ואינו ידוע לו וכו' שאמרו חז"ל שבדק בספריו וכו' ולכן אינו מחויב לציוויו [או ששמע שמעו אך לא רצה להכיר בו... כי אם יכיר במציאותו כבר יהיה מחויב בכבודו⁴].

ד תפרעו מת' תבטלון. פירוש תיבת 'תפרעו' הינו משרש פריעה כמש"כ רש"י תבדילו ותפרישו את העם ממלאכתם. אבל אין המלאכה דבר קיים שאפשר להבדיל את האדם ממנו אלא אפשר להפסיקו ולבטלו ובכך כמו "להבדילו" וזה תבטלון.

ו זאת שזטריו מת' וית סרמוהי. בשונה מהשזטרים בפר' שופטים (דברים טז יח) שמתרגם 'פורענין', כי כאן לא היו ממונים להעניש אלא לדדות כפשוטו עד שיעשו בפועל. וזה שתרגם סרמוהי מלשון מסרך

סדיך כלומר נגרר ורודף (ושם ת"י סרכין על שם תפקידם הנוסף לעקוב אחר מילוי הוראות הדיין ואמהמ"ל).

ח מתמונת מת' סכום. פירוש: חשבון. לא 'מספר' או 'מנין' שהוא ענין של ספירה או דבר הנספר כמו המונה מספר לכוכבים (תהלים קמז ד), אלא 'חשבון' שפירושו סכום כולל כמו סך הכל. ויוער שלפי"ז מה שכתוב ברש"י 'סכום חשבון הלבנים' הוא לכאן כפל לשון ובכל הספרים לא הבדילו ביניהם ולכאן יש לתקן ולומר: **מתמונת. סכום.** חשבון הלבנים וכו', כלומר מביא את לשון התרגום ומפרשו כדרכו לאלפים פעמים.

שם תשימו עליהם מת' תמנון עליהם. ענינו: תצוו אותם.

ט ואל ישעו בדברי שקר מת' ולא יתעסקון בפתגמין בטליון. מפרש ישעו כפרש"י שהוא עיסוק ודיבור כמו לעסוק בדברי תורה. ודברי שקר משמע ליה דברים שאינם מביאים כל

תועלת, כמו הרה עמל וילד שקר, וקאי אדלעיל נרפים אתם נרפים וגו' ואינכם רוצים לבנות הערים, לכן אתם אומרים נלכה ונזבחה והם דברים שאין בהם כל תועלת למדינה (מוכר?..) וליושביה על כן קורוהו דברי שקר-פתגמין בטלים.

יב כאשר בהיות התבן מת' כמא דהויתן עבדין כד אתיהב למון תבנא. כי גם עכשיו לאחר שקושישו, היה להם תבן, רק שלא ניתן להם, ופשוט.

טז וחטאת עמך מת' וחטן עליהון עמך. פירוש: ויהיה לעמך חטא לסיבת השוטרים, עי' רש"י ופשוט.

כא וישפוט מת' ויתפרע. "שהמשפט משמש ג' לשונות, דברי טענות בעלי הדין, וגמר הדין, ועונש הדין, אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון" (רש"י להלן כח טז), כאן שהיו ברור להם שגם למשה ואהרן ברור שהם הבאישו את ריחם לפני פרעה, א"כ לא נותר למשפט כי אם לשון פריעת תשלום.

~~ דיבון ~~

בחול אל הקודש, מי תרגום גימ' תרדמה, סוד נגה, ולחברה עם המקרא כל פסוק ופסוק שיהא נכלל בקדושה כמו שהאריך רבינו האר"י זצ"ל. וא"כ יכון מאוד כאן בשעבוד מצרים שהוצרכו לכל תקף השעבוד לברר ניצוצי הקדושה ומעין דוגמא חיובא רמיא על כל אדם לקרוא הפרשה שמו"ת לברר מנגה ולכלול בקדושה.

וכתיב את יעקב איש ס"ת שבת, בסוד והיה ביום השישי והכנו את אשר יביאו ז"ש הבאים מצרימה גימ' שכינה דהבירורים יבואו לשכינה עכלה"ק.

א א ואל"ה שמו"ת. כתב מרן החיד"א בספרו חומת אנך ז"ל: "ורבנו אפרים ז"ל בפ"י כת"י כתב ואלה שמוות ר"ת וחייב אדם להשלים הפרשה שניים מקרא ואחת תרגום⁵ עכ"ד וצריך להבין מאי שיאטיה דרמזו זה כאן. ונראה דנודע דגלות מצרים היה לברר ניצוצות הקדושה אשר שם במצרים ערות הארץ בכח שעבודם בחמר ובלבנים וכו' וסוד קריאת הפרשה שניים מקרא ואחת תרגום הוא לברר מנוגה דחציה חול וחציה בקודש וע"י קריאת הפרשה שמו"ת, אנו מכניסים מחציה

ואל"ה שמו"ת בנ"י ישראל"ל

לאמירת שמו"ת ורק אח"כ יבוא על שמרו ולמה זאת לא רימזו את עצם החיוב. ד] מה שאמר יחיה שנים רבות ארוכות לעולם, מהו "לעולם" וכי המעביר שמו"ת חי לעולם?!

והגם שנקטינן ש'אין משיבים על ההגדה ועלינו לקבל את הדברים שנאמרו ברוה"ק מפום ממלל רברבן רבנו בעל הטורים, אמנם דוקא בשל כך כל מה שנוכל לבאר ולהבין בקט שכלנו דברי חכמים וחידותם וללמוד מזה מוסר השכל מה טוב ומה נעים. גם אם לא נתרץ את כל הדקדוקים עכ"ז אינו מניעה לנו ליישב דברי קדשו כמסת ידינו ועד כמה שידינו יד כהה מגעת.

ובתוך כך יש לנו לבאר בס"ד עוד כמה ענינים נכבדים בגודל מעלת תרגום אונקלוס, והפלגת חז"ל בשכר המשלים פרשיותיו עם הציבור עד כדי

כתב רבנו יעקב בעל הטורים: ר"ת ו'אדם א'שר ל'ומד ה'סדר ש'ניים מ'קרא ו'אחד ת'רגום ב'קול נ'עים י'שיר י'חיה ש'נים ר'בות א'רוכות ל'עולם, עכ"ל.

רמז נאה זה, שיוצא מבית קדשי הקדשים מכבשונו של אחד מרבותינו הראשונים כמלאכים, צריך תלמוד ויש לדקדק בדבריו אחת לאחת מתחילה ועד סוף והמעין רגע קט בדברים רואה כי הם מופלאים וחתומים וסתומים. א] מה ראה לנכון לרמז זה דווקא כאן בתחילת ספר שמוות (וכי ספר בראשית אינו בחיוב?!) ב] עוד צ"ב מהיכן מקורו שצריך להיות אמירת שניים מקרא ואחד תרגום 'בקול נעים ישיר' ומשמע מדבריו שזה הגורם לשמר של אריכות ימים ושנים רבות וארוכות ומהיכן למד זה. ג] היכן הוא תחלת דברי חז"ל בחיוב

⁶ מקוצר הפנאי ולרגל המלאכה לא ציינתי כמעט מראי מקומות לכל המובאות מחז"ל ומקראי קודש כמו"כ יש לבאר בזה את אמרם ז"ל "ואפילו עטרת ודיבון" ומאמרי חז"ל נוספים, אבל לא עת האסף ואי"ה ובעזרתו עוד חזון למועד.

⁵ א.ה. לשים על לב שכתבו "אחת" תרגום. [הן רבנו אפרים והן מרן החיד"א] כצ"ל ע"פ הדקדוק. בשלמות הדקדוק מאי"ר ובא אאמו"ר שליט"א דיש לומר שתיים מקרא ואחת תרגום, כי על הפרשה קאי והיא ל' נקבה (וראה במאמר הבא ביאור בדרך הדרוש למנהג וגירסת העולם ו"אחד" תרגום).

הבטחת שיכר לאריכות ימים וכל כך למה? עוד יתבאר גירסתן בש"ס ברכות (ח:) שניים מקרא ואחד תרגום כי 'אחד' הכונה פעם אחת תרגום א"כ מן הראוי היה לומר שניים מקרא ואחת תרגום כמו בכל הש"ס 'פעם אחת' 'אחת ואחת' ועוד.

ובכלל כל ענין חיוב אמירת שמו"ת הוא לכאורה מושלל הבנה, שחייבו חז"ל לומר אפילו עטרות ודיבון, ואפילו "ראובן שמעון ולוי ויהודה" יש לאמרם ג' פעמים, פעמיים "בשביל" מקרא ופעם נוספת "בשביל" תרגום (עי' רש"י שם ד"ה ואפילו), מה הענין בכך וכי הפסוק "ראובן שמעון ולוי ויהודה" אינו ברור דיו בפעם אחת וגם אם צריך פעמיים לחיזוק, הלא הפעם השלישית שנועדה לתרגם ולפרש את הפסוק מיותרת לכאורה כאן לחלוטין?? ננסה לעמוד על שרשי הדברים ולבאר כל הענין הנכבד הזה כראוי ויה"ר שלא יאמר פינו דבר שלא מרצונו.

מודעת זאת מפי ספרים וסופרים שגלות מצרים נסתובבה ונתגלגלה מאותן הנשמות שחטאו בדור המבול ובדור הפלגה והם המה ס' ריבוא נשמות ישראל שנודככו ונתלבנו ונצטרפו בכור הברזל במצרים וזכו להיות ראויים לאור באור החיים בקבלת התורה.

אך ודאי שכבר היתה תורה לעולמים כמו שאמרו, קיים אברהם אבינו את כל התורה עד שלא ניתנה וגם אמרו אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה וכו' יצחק וכו' יעקב וכו' והוא נטמן בבית עבר י"ד שנים ולמד שם תורה ושלח את יהודה להתקין לו בית תלמוד וכן עשו שבט לוי כל ימי ישיבתם במצרים. א"כ איפה מה היה במעמד הר סיני שוצרכה תורה להנתן בקולות וברקים ולשמוע דבריו מתוך האש, ושלוה נצרכו אותם הנשמות כ"כ להזדכך ולהתלבן.

אך האמת הוא שיש ב' מיני אופני לימוד תורה, ב' דרגות שונות שהם שונות כל כך עד שהם ב'

עולמות ממש, ונראה רק חילוק קל ביניהם, אבל הוא יסוד התורה ועמוד העבודה בכל פינות שנפנה. יש לימוד בשכל ותבונה כאדם השומע מחברו דבר חידוש מעניני העולם ואע"פ שמתפעל ומפליא את הדברים מ"מ מגדר 'חידוש' לא יצא. אבל יש שהאדם לומד דבר מה שלא על פי שכל וקבלה אלא מנסיגות שנתנסה בהם במשך ימי חייו על ידי כמה הרפתקאות דעו עליה והוא לימוד בדרך ראיה ואינו צריך לזה אמונה על חושית, אלא היא חלק מחושיו ורוח אפיו.

בזמן האבות הקדושים שמפורטים מעשיהם בחומש בראשית, עדיין לא הוכח ונתגלה לעין כל כי ה' הוא האלוקים אין עוד מלבדו. והיה כל ענין התורה בעולם מקבלה ודבר חידוש איש מפי איש [והגם שהאבות מצד עצמם הם הם המדרכה, אבל העולם לא היה מוכן לכך] וזה דוגמת השומע דבר מושכל ויודע שיש אמת כזאת, אך אינו נהפך לדם מדמו ובשר מבשרו.

גם דור המבול וגם דור הפלגה שמעו מאבותיהם שיש ה' בעולם, עכ"ז לא הביטו מוסר ה' ולא לקחו את אמונה זאת לעשות זה לדרך חיים וחלק מהויותם. כתוצאה מכך וכעונש על זה בלל ה' את שפתם והפיצם על פני כל הארץ אשר לא ישמעו איש את שפת רעהו, כי העולם נתקלקל ולא היה מתוקן לקבל אחדות זו בין הנבראים שהם עצמם מפורדים בינם לבין עצמם ואינם מייחדים לב לבוראם.

ושרש פגם זה בא מאותו חטא קדמון שעירב אדם הראשון טוב ברע, כי הקב"ה ברא את האדם ישר בתכלית השלמות עד שהיה תפוח עקיבו מכהה גלגל חמה, שלמות הבהירות בהכרת ידיעתו ית'. פשטות החיים היה קיום מאמרו ועשיית רצונו ית' ללא כחל ושידק. עד שבא הנחש ולחש ונשך בעל הלשון, הטיל ספיקות וגרם פירוד בין המציאות האמיתית לבין החיים הגשמיים כפי שהם נטולי

ידיעת הבורא ח"ו ובדרך צחות אפשר לרמוז באמרו
'כל המוסיף גורע' שהנחש עשה את דבר ה' מדבר
הנוסף ומדבר חידוש נפרד מציאות הנראית לעין
בשר ועל ידי כך, גרע.

כאשר נשלחו מבני ישראל לכור הברזל במצרים והם
כאמור מתחילים בזה לתקן את פגם נשימתם כדאי'
בחז"ל שהיה בחומר ובלבנים דוגמת ויהי להם לחמר
והלבנה לאבן. המה שבעים נפש כנגד שבעים
הלשונות וזה היה שרש לכל הגלויות הקשות
הנכתבים בתורה: ישא ה' עליך גוי מרחוק... גוי אשר
לא תשמע לשונו. ויוסף היה במצרים והכשיר להם
את המקום שיגיעו לתיקון ע"י שהוא עצמו נמכר
כעבד ונעשה מרכבה למדת היסוד ואחר זיכור
וליבון יצא על ארץ מצרים, אך הוצרך מקודם לכן
לבא גבריא' וללמדו שבעים לשון כי רק ע"י שידע
כל הלשונות וישלוט על הפירודים שנעשו אז בימי
דור הפלגה על ידי זה, יעלה במעלה על מלך מצרים
כי הוא יודע גם לשון הקודש.

ונשתקפה בגלותו ובגאולתו, יציאת ישראל
ממצרים בזעיר אנפין, ככתוב עדות ביהוסף שמו
[שיוסף היה עדות וסימן לישראל] בצאתו על ארץ
מצרים, שפת לא ידעתי אשמע. כמו"כ כל הסתרו
מהשבטים היה על ידי ש'לא ידעו כי שומע יוסף, כי
המליץ בינותם'. והתגלותו אליהם היה ע"י שהוכיח
להם 'כי פי המדבר אליכם'- בלשון הקודש.

וענין לשון הקודש ידוע שנחלקו בזה הרמב"ם
והרמב"ן למה נקרא כן. להרמב"ם משום שאין בו
לשון גנאי וכל המעשים שאינם לכבוד מקבלים
כינוי (כמו ישכבנה וכדו'). הרמב"ן חולק ומותב
שהוא מפני שהוא הלשון שבו ידבר הא' אל
הנביאים ויכתוב בהם רובי תורתו הקדושה. וכבר
אמר הרה"ק ב' האהבת ישראל ז"ע שלשון הקודש
אינו שפה מיוחדת כלשון התנ"ך בלבד, אלא כל
לשון שאתה שומע ומדבר דברי קודש ותכלית,
בנקיות ובקדושה הוא הוא לשון הקודש... ואין

הדבר מליצת צחות גרידא, כי באופן פנימי אכן לשון
הקודש הוא השפה הברורה והנעימה בו ברא ה' את
העולם והוא שפת העולם כשהוא בתיקונו ובכל
הלשונות והשפות מונח ניצוץ מאותו לשון הקודש
שימחייהו ואכן כשמדברים כל לשון בנקיות וזיכור
על פי התורה ודרך ה' הוא הוא לשון הקודש הטמון
בו, שהוא המאחד כל הלשונות כאחד (ע"פ פרדס
הרמונים שכ"ב פ"א וספר נוטריקון לב' הפמ"ג).

ובדרך סמך נביא מעשה ידוע ברבנו החפץ חיים
זי"ע שהוצרך להשתדל אצל המושל הפולני בענין
כל שהוא שעמד על הפרק, אך כיון שלא ידע לדבר
פולנית, דבר בידיש והועמד מתורגמן שיתרגם
הדברים למושל. אך בראות המושל את הכהן הגדול
מאחיו עומד ומדבר בסערת רוחו דברים היוצאים
מן הלב ונחלי דמעה יורדים מעיניו, פנה ואמר
למתרגם 'איני צריך תרגום. הוא דבר בשפת הלב וזו
שפה שכל אחד מבין...' - ולהבדיל אא"ה - על דרך
זה שמעתי אומרים, כי חכמי המחקר בדקו ומצאו
שיש שפה אחת אותה מדברים מליונים ברחבי תבל
בכל מקום שהוא ובכל עם ולשון בלי שיכירו וידעו
זה מזה.. והיא שפת העוללים הרכים יונקי שדיים
בבכיותם וגרגורם אין שום חילוק בהם בכל העולם
וזאת כי אכן הנקיות והזכות שיש ליצור נוצר
בראשית לידתו עוד טרם קיבל ושמע אף הגה
משום נברא, הוא דוגמת אותו לשון הקודש המאחד
כל השפות [כמובן שהדברים נאמרים בדרך אפשר
רחוקה כי עכו"ם חבילו גופייהו ואשר בשר חמורים
בשרם, אבל לענין הרעיון שבענין הוא טוב].

עד כאן דברנו בתיאור ב' מצבים שונים שנראה
שאינן להם שייכות והתאחדות זה בזה, כי לא יתכן
התאחדותם כי לשון הקודש הוא השפה בו מדבר
הקב"ה עם הנביאים והוא נקי וזך, שפה ברורה
ונעימה. מאידך גיסא לשונות הגויים מורדים על
ההיפך הגמור מזה, שרש הגלות וכאמור.

אבל באמת ידענו מכבר, שאין הגאולה ענין נפרד מהגלות, ולא יסתלק החושך ויפנה את מקומו לאור החדש שיאיר בציון אלא לילה מיום יאיר כחשמה כאורה ויקרב ה' לנו את היום ההוא בו יִזְדַּע כִּי ה' הוא האלקים ויבוא יום אשר הוא לא יום ולא לילה! כלומר הבריאה כמות שהיא על שלל שפתיה, לו תשיבע כל לשון, כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא מולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, שפה אחת לא נאמר כי אם שפה ברורה (זה "דרש" שלי... לא הז"ל).

לא עוד שפת לשון הקודש בלבד היא העולה להיותה קודש ואלו שאר הלשונות ושיגם ושיחם של הבריות בעניני העולם, המה ח"ו מופרדים מחיבורם ואחדותם אל הקודש אלא גם בלשון המדוברת ידובבו דברי תורה בהבנת הלב ויתחבר עם התורה. זהו למעשה ענינה של תרגום התורה לשפת העם. אם זה ליידיש בחומש טייטש [לגרמנית בחומש דייטש], אם לאנגלית בארטסקרול, אם ברוסית או בצרפתית או בערבית, כל זמן שנעשה על טהרת הקודש כדי לחבר דברי אלקים חיים אל חיי המעשה שלא יחצו עוד לב' ממלכות, ממלכת התורה בבית הכנסת בתורה ותפלה ושפחה כי תרש גברתה בממלכת החולין במשאם ומתנם ח"ו. לא כן, אלא ע"י תרגום אונקלוס מאיר הארה אלקית מלשון הקודש עד למקומות המופרדים והפגומים ביותר שנובע מאותו פגם דור הפלגה ושרש תיקון זה הוא כאמור ע"י עבודה ויגיעה רבה וזיכוכם של דור יוצאי מצרים עד שזכו לקבל התורה באופן של ראיה וידיעה חושית, כמאה"כ אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו.

וראה אחי גם ראה אמרם ז"ל בגיטין (ו:): ג' דברים צריך אדם לומר וכו' וצריך למימרינהו בניחותא כי היכי דלקבלי מיניה, תדע שאדם גדל הטיל אימה יתירה בתוך ביתו ו[להו"א] האמילוהו דבר גדול. כי תיקון עולם במלכות שדי אינו רק ענין בכללות

העולם אלא גם תיקון פרטי לכל אחד ואחד בקניני העולם והם האשה ובני ביתו שהם כחומר לצורה וכגוף לנשמה והפירוד הגדול שהתחיל ונבע מאותו נחש הקדמוני שדבר לשון הרע והכשיל את אדם באכילת איסור, חוזר ומתעורר כשהתלמיד חכם המופלג, המדקדק על קלה כבחמורה, אינו יודע איך לפלס דרכו ללב בני ביתו שגם יאירו בנועם ה' ויהיה כל ביתו קודש. והאדם שרוצה לתקן ולהאיר בהם את אור ה' וחוקיו לא סגי בלאו הכי וזה ע"י שיאמרם בניחותא ובאופן שייתקבלו על הלב דוגמת התרגום.

דוגמא לדבר שמעתי זה כמה מאחי הגדול הרה"ג ר' מאיר שליט"א דומ"ץ בלאנדאן בשם הרה"ג ר' ברוך שטרנבוך שליט"א רב דק"ק ויז'ניץ -ברכפלד, לפרש אמרם ז"ל (ברכות ס.) אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר וכן תנא משימיה דר' עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא וכו' אמר כל דעביד רחמנא לטב וכו' אתא זיקא וכו' אתא שונרא וכו' אתא אריה וכו' אמר כל דעביד רחמנא לטב וכו' אמר להו לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה, עכ"ל. ולכא"צ"ב ששינה בסוף דבריו ואמרו בלשון הקודש: כל מה שעושה וכו' ועוד קשה שאמר לא כך אמרתי לכם וכו' למי אמר ולמה אמר, אחרי שראו בעיניהם, ויותר מיניה קשה שהרי לא כך אמר להם אלא בלשון ארמית. ותירץ כי הלשון בו דברו היה ארמית והוא היה אומר להם את המאמר הזה ש"גם זו לטובה" או "כל מה שעושה ה'" וכו', בלשון ארמית, אבל הם השכילו וחשבו שאומר להם את המאמר המוזכר ודרכם של בני אדם לתפוס מאמר חז"ל כפתגם ודבר נאה, אבל אינו מחוייב המציאות ח"ו ואינו חלק מהוית החיים. בהתפלאם מהאותות והמופתים בהצלחת מן הגייס אמר להם לא כך אמרתי לכם, וכי לא זה מה שאני אומר לכם שוב ושוב בשפתכם "כל מה שעושה" וכו' וצריכים אתם לחיות את המאמר ולא רק לאמרו בעלמא, ודפח"ח.

א"כ איפה יוצא כי יש והאדם לומד את אותו הפסוק, פעם בדרך שמיעה מרחוק כדבר נפרד וחיצוני ממנו ח"ו ופעם בחיבור ויחוד משוש חייו, לכן צריך לומר שניים מקרא. איחודם בשלמות התיקון הוא ע"י אחד תרגום שמאחד את כל הלשונות לאחדות הגמור. וראה זה פלא ברמזי דברי חז"ל הקדושים שאמרו פעמים רבות "דברה תורה כלשון בני אדם" ובמלם הוא אך ורק במקומות בהם הכתוב מופל את דבריו פעמיים כגון המול ימול, איש איש, והפדה לא נפדתה, העבט תעביטנו ולא מצאנו לשון זה בשום אחד מן הפעמים בהם מרבה מיתור ה' או ו' רק אמרו ור' פלוני "את" לא דריש וכדו' והדבר קורא ואומר דרשני. ובכלל הדבר צ"ע רב, שבכל התורה כולה ילפינו תלי תלים של הלכות מיתור אות אחת וכאן כפל הכתוב תיבות לרוב כדי לדבר בלשון בני אדם!! אך להאמור הוא כפתור ופרה, כי דווקא בענין שהכתוב מופל את דבריו הוא בא לומר שהראשון הוא בשביל הנכתב בתורה וה"שניים מקרא" הוא כדי לדבר בלשון בני אדם, כדי שיהיו דברי תורה מדוברים כלשון בני אדם בשיגם ושיחם משאם ומתנם.

וממש על זה הדרך אמרו, כל הקורא בלא נעימה והשונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים משפטים לא יחיו בהם. כי כשתורה נלמדת כדבר נפרד וזר מהאדם ואינו משמש לו חלק מחייו היינו לא יחיו בהם, וזאת בא התרגום לכל לשון שאתה שומע שכאמור אב לכולם הוא תרגום אונקלוס שניתן למשה מסיני.

וכשתמצי לומר זהו כל ענינו של תרגום אונקלוס, שבא מעמקי הגוי אשר לא תשמע לשונו, מלכות הרשעה. זה שאמרו שגם תרגום אונקלוס ירד

⁷ באמת שנחלקו בזה הראשונים ושואלי"ם הילכו בו מה יש בלשון ארמית שאין מלאכי השרת נזקקין לו, הרי"ף (ברכות פ"ב) דאח"כ אף שאר לשונות אין מכירין ונקט ארמית לרבותא אפי' שנתנו לו מקום של כבוד בתרגום וניתנה

למשה מסיני, והוא פליאה עצומה, מי מבין היהודים דבר אז ארמית!! ואדרבה אי' בפסיקתא דרב כהנא (בחודש השלישי כב:) א"ר נחמיה, מהו אנכי, לשון מצרי הוא, למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שושבה בנו ועשה ימים הרבה אצל השבויין, לבש נקמה אביו והלך אצלו והביאו, ובא להשיח עמו בלשונן של שבויין. כך הקב"ה, עשו ישראל במצרים כל אותן השנים ולמדו שיחתן של מצרים, כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להם את התורה ולא היו יודעים לשמוע אמר הקב"ה הרי אני משיח להם בלשון מצרי. אמר הקב"ה אנכי, אנוך, כך פתח להם הקב"ה בלשונם, אנכי ה' אלוקיך, וכן יסד הפייטן (ה' אלעזר ברבי קליר, פתיחה לקרובה של שחרית, א' דשבעות) אז בכתב אשורית / וב'לשון עברית / ובדיבור מצרית / הנחלת לבת עברית, ובגמ' סנהדרין (כא:) "אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא, בתחלה ניתנה תורה לישדאל בכתב עברי ולשון הקודש חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי, ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי".

עוד, למה היה צריך לירד מן השמים בזמן שרבו כמו רבו מתרגמים שונים מכל שפה לכל שפה? ומה עשה אונקלוס במה שאמר את התורה בארמית!! אלא הוא הדבר אשר דברנו שגם במתן תורה שניתנה באימה ביראה וברתת ובזיע, עדיין אין העולם מתקן לכך שיהפכו כל האומות להיותם שפה ברורה ועל כן היה צריך למימרינהו בניחותא כי היכי דלקבלי מיניה ודוקא בשל כך פסקה זוהמת הנחש מהם וזה רק ע"י תרגום התורה ודוקא ארמית היא הלשון הנמוכה יותר מכל הלשונות [ולכן אין מלאכי השרת מכירים בו⁷] ומשם יתד ופינה לכל

מסיני, ועי' דובר צדק לרבנו צדוק הכהן (פר' אחרי אות ד') "דכל הלשונות נמשכים מלשון הקודש בעת דור הפלגה, והמשכה הראשונה הוא ללשון ארמי, שהוא הקלא דהדרא [-בת קול] מלשון הקודש עצמו, ואחר כך שאר הלשונות

פירושי ותרגומי וביאורי התורה כלשונות לע"ז שמביא רש"י הק' למאות כדי שתהיה התורה הקדושה אחד עם התרגום בביאורה וגילוייה פנים ואחור.

ובכך תלוי קץ הגאולה על דרך אמרם ז"ל על התנ"א יונתן בן עוזיאל שתרגם את נביאים ובקש לתרגם את כתובים ונודעה הארץ "מי הוא זה שגילה סתרי לבני האדם" ושואל מאי טעמא דאכתובי אזדזעו ואדנביאי לא אזדזעו, משום דאית ביה קץ הגאולה והכונה לספר דניאל. ומעולם תמהתי טובא, הלא עד דניאל ישנם ספרים רבים ונכבדים וחמש מגילות וכולם אין יכול יונתן לתרגם מחמת איזה כמה פסוקים בסוף ספר דניאל?! והלא יכל לתרגם כולם חוץ מספר זה או פסוקים אלו? אך להאמור עצם התרגום של כל חלקי התורה בלשון המדוברת ובהבנה מושלמת המתיישבת על הלב הוא אור קץ הגאולה של אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וכיון שעדיין לא הגיע אז זמן גאולתינו בעוזה"ר אזי הודזעה הארץ.

הם מקלא דהדרא דלשון ארמי, שחוזר ומתגלגל הקלא דהדרא עד הולדת שבעים לשון וכו' ומלאכי השרת אינם נזקקין ללשון ארמית, ואין צריך לומר לשאר לשונות כמו שכתבו הקדמונים, ועיין בתמים דעים ובשלטי גיבורים דברכות", וראה ביערות דבש (דרוש ד') מה שכתב בשם האריז"ל ז"ל: "אך דע, כי הם כמו לשון ארמית דבוק בלשון הקודש, כך החצונים נאחזים בקדושה, ולכך שורש שלהם הוא ארמית, כמו ששורש ישראל עם קודש בלשון קודש, כך חיות ע' שרים הנ"ל ע' לשונות שורש שלהם לשון ארמית הקרוב ללשון הקודש, ולכך בשנער ששם התחילה ההפלגה וע' לשון, שם ראש לשונם לשון ארמית, כאשר מבואר כמה פעמים בכתבי האר"י ז"ל, ולכך ליתן להם אחיזה לבל יקטרגו על ישראל למאוד אנו אומרים בסדרא דקדושה שהוא ואתה קדוש, הקדושה בלשון קודש, ופתרוננו בלשון ארמי, וכן הקדיש הכל בלשון ארמי, ובזה תגיע להם יניקה ואחיזה בלשונם, ומזה שקטה קטרוגם למקצת ומתפייסים, וכו', וע"ז שאל הגמרא עלמא איך קאי, הרצון, איך יש לישראל עמידה נגד אדונים קשים כאלה, וכוכבי שמים נלחמו אתנו מי יעמוד נגדם, וע"ז משני

ודבר זה מוכרח המציאות שלכן ירדו ישראל למצרים על מנת ש'שפת לא ידעתי-אשמע' ולא נצרכה אלא לברכה: ואדם אשר לומד הסדר שניים מקרא ואחד תרגום, בקול נעים ישיב, יחיה שנים רבות ארוכות - בתיקון עולם במלכות שדי' כי כולם ידעון אותו מקטנם ועד גדולם - ואכל וחי לעולם.

עוד בענין זה מראש ישיבה אחד שליט"א ז"ל: בבעל הטורים בראש פרשתן כתב 'ואלה שמות בני ישראל ראשי תבות וכו' ושאלו אמאי דייקא בתחלת ספר שמות נרמז ענין זה של שמו"ת, ולא בראש התורה, בתחלת ספר בראשית, ותרצו מה שתרצו.

ונראה שיש ענין מיוחד בתרגום של חומש שמות, והנה מצינו שבתורה בני ישראל נקראים עבריים הן בספר בראשית והן בספר שמות, ויש שינוי בתרגום על תיבת 'עברי', שבספר בראשית מתרגם 'עבראה', ובספר שמות מתרגם 'יהודאה' [ולגבי עבד עברי (שמות כא, ב; דברים טז, יב) מפרש 'ישראל'], וצריך טעמא לשינוי, ומבארי האונקלוס עמדו בזה. וע"ד הפשטי י"ל שכל זמן שיבני ישראל היו בארץ

בקדושה דסדרא וקדושה דאגדתא שהם בלשון ארמאי, וא"ש", [התוס' (בשבת יב.) מקשים, הרי את המחשבות הם יודעים ולמה לא יבינו מה מבקש, וכן הקשה המהר"ל להלן ועי' שפ"א שם מהזוה"ק שאינם מבינים מחשבות, ועי' הגהות הגר"א (או"ח סי' קא ס"ד) שהדבר שנוי במחלוקת הש"ס והזוהר] ואילו הרא"ש (ברכות שם) כ' דדוקא לשון ארמית מפני שהיא מגונה וביאר במעדני יו"ט שהוא שיבוש מלשון הקודש, ועי' ר"ן בנדרין (ב.) דיש גריעותא בלשונות משובשים לענין נדרים דלהכי הוצרכו לרובתו ושנחשב ללשון [ומהר"י הורוויץ זצ"ל היה מעיר שאין להתפלל בלשון יידי"ש כיון שאינו "לשון" של אומה אלא הסכמה של קבוצה לדבר כן. ויל"ע אם כוונתו היתה שאינה גרמנית אלא שיבוש של גרמנית, אמנם להנ"ל גם שיבוש של שפה נחשבת לשפה, ואולי סבר כן משום שאינו "לשון" אלא לקט של שפות שונות, ויל"ע] ועי' ח"י אגדות למהר"ל (סוטה) "שאינו נקרא לשון ואינו בכלל הע' לשונות", ועי' עקדת יצחק (שער נח) שמבאר שאין כוונת הש"ס לומר שאינם מבינים אותו אלא שאינם מכירים-נזקקין לו ולא מסייעים ביד המתפלל כן, כי הם מעדיפים לשון צחה.

כנען בעבר הירדן, נקראו בשם עבראה, אבל אחרי שהיו במצרים, ואין שייכים לעבר הירדן, מפרש התרגום יהודאה.

וי"ל עוד דאיתא מהרה"ק משינאווא זי"ע (דברי יחזקאל בפרשתן עה"פ ויאמר אלקי העברים) דלכן נקראו ישראל עברים, לפי שצריך ישראל לידע כי עוה"ז רק דרך מעבר לעוה"ב כאדם העובר ממקום למקום דעיקר הוא עוה"ב דהעוה"ז עם כל יופיו והדרו אינו אלא פרוזדור לטרקלין. ולפ"ז י"ל דכל זמן שיבני ישראל היו יושבים בארץ כנען על גפנם ועל תאנתם, היו צריכים לתזכורת, לקרוא להם עבראה, אבל אחר שהלכו לגלות, שבה אין כל כך מקום לחשוב שהעולם הזה הוא הטרקלין, מפרש התרגום יהודאה. אך במה דברים אמורים, בגלות גשמית, אבל בגלות רוחנית כמו בימינו, מרוב השיפע עלולים לבוא לידי טעות, ודם לבבך ושכחת, שוב צריכים להתעורר היטב, שאנו בני ישראל עבריים, שכל העולם בעבר אחד ואנו בעבר שני [כמ"ש חז"ל (ב"ר מב, ח) על מה שאאע"ה נקרא 'העברי'], וכל העולם הזה אינו אלא מעבר לתכלית האמיתית, לבוא לעולם הבא.

ובספרים כתבו ע"פ דאיתא במדרש (ב"ר צח, ו) על הפסוק (בראשית מט, ח) 'יהודה אתה יודוך אחיך' יהיו כל אחיך נקראין על שמך, אין אדם אומר ראובני אנא שמעוני אנא, אלא יהודי אנא, והתרגום התחשב בכך, לכך בספר בראשית עד פרשת ויחי - ברכת יעקב לבניו, שהיה כל אחד קורא לעצמו ראובני או שמעוני, תרגם למולם בשם עברי, אבל מברכת יעקב ואילך, פירש התרגום ע"ש יהודה (עי' ס' לשכת הסופר בסופו, תורה שלמה אות קנו,

⁸ ובפיט לליל יוה"כ "אמנם כן יצר סוכן בנו", ופי' שם המפרשים "שולט" בנו והיינו כממונה עלינו, ואולי לפי הנ"ל יתכן פירושו מחמם אותנו לדבר עבירה, כאש בנעורת, כארס של עכנאי, חותה אש בחיקנו.

ולקוטי יהודה החדש עה"פ כי לא כנשים המצויות העבריות) עכ"ל.

ח אשר לא ידע את יוסף מת' דלא מקיים גזירת יוסף. תמהו בספרים איזה גזירה גזר יוסף שבטל מלך זה? ובפשטות יש לומר שיוסף נתן להם את ארץ גשן לגור שם במנוחה ולפרנסם וכו' והנה הפך היוצרות ושעבד את ישראל אליהם וזה הכונה דלא מקיים גזירת יוסף החוק הקבוע והמשפט שחוק יוסף.

ומרן רבנו החת"ס זי"ע (בתורת משה) מפרש, כי הנה יוסף ציוה עליהם שימולו עצמם, והנה יש במילה ב' מטרות להחליש כח התאוה ולהחתם בדת יהודית ופרעה חשב שעיקר מטרת יוסף היה שימולו ויחלש כח תאותם ולזה הסכים. אך בראותו שבנ"י פרו וישרצו וכו' חשב שאין עצה מועיל ולא כלום כלום ועל כרחך שרצה יוסף להחתימנו בדת יהודית, על כן בטל גזרת יוסף, עכתו"ד.

ויתכן שרוצה לפרש גזרת מלשון גזירת הערלה.

יא ערי מסכנות מת' קרוי בית אוצרא. כתב רש"י כתרגומו, וכן לך בא אל הסכן הזה (ישעיה כב טו) גזבר הממונה על האוצרות (והוא משמו"ר א, י וכדעת רבנן בפירוש תיבת מסכנות).

ויל"ע טובא, דהנה כתיב ותהי למלך סכנת (מלכים א' א ב) פרש"י "מחממת וכן (קהלת י ט) ובוקע עצים יסכן במ" וברש"י (לישעיה שם) "בעל הנאות היה, וכן ותהי לו סוכנת" (והוא מסנהדרין כו:), וא"כ אל הסוכן הזה היינו המחומם הזה, ומה שדרשו שהיה ממונה על האוצרות הוא לכא' מהמשך הכתוב 'אל הסוכן הזה אל שבנא אשר על הבית'.⁸

עוד יתכן לומר כי רש"י מפרש סוכן כמו שוכן [וכ"ה בל' ערבי שקורין למדור, סאכן], ובזה יונח סוכנת היינו מחממת באופן של שוכנת, ולפי"ז סוכן היינו ממש היינו הך עם בית אוצרות, ויל"ע עוד בכ"ז.

וכדי שלא תהיה סתירה בכל זה יש לומר שסוכן אכן פירשו בעל אוצר. אך יש דרכים נוספות לכתוב תואר זה ולא בלשון סוכן דוקא, על כן מצא ר"א מקום לדרוש שהיה בעל הנאות. ראיה לדבר, כי אם כן היה צריך להקרא סוכן כי הוא אינו סוכן אחרים ואינו דומה לסוכנת.

על כן כשמדבר הכתוב במפלתו וברשעותו דייק רש"י לפרש בעל הנאות, אבל מצד לשון סוכן, אכן שייך לאוצר, לכן פירש כאן כתרגומו בית אוצר.

יד כל בן הילוד היאורה תשליכוהו. שלח לי ידי הרב נפתלי מרדכי רוזנבוים שליט"א כדברים האלה: אונקלוס תרגם, פֶּל פְּרָא דִּיתְיָלִיד לִיהוּדָאִי, וצריך לבאר מנין לו זאת לתרגם כן, נגד פסוק מפורש.

ושמעתי לפרש בשם הר"ג הר"ד מאיר שפירא זצ"ל מלובלין (אמרי דעת בפרשתן), דיש לומר בדרך צחות, כי פרעה אף שהיה מלך אדיר ומושל בכיפה, ידע היטב כי לא תהיה תפארתו על הדרך הזאת, לחוקק חוקים מיוחדים נגד בני עם אחד בלבד להפלותם לדעה נגד אחרים. ולכן וַיֵּצֵא פֶרְעֹה לְכָל עַמּוֹ לְאָמֹר וגו', שהחוק הזה נוגע לכל העם בשווה. אבל אחרי הופעת החוק יצאה מלפניו מגילת סתרים, כעין תרגום על החוק, והוא פירוש לכל שרי המלך למען ידעו את אשר לפניהם, ושם כתב פֶּל פְּרָא דִּיתְיָלִיד לִיהוּדָאִי, דעוקצו של חוק זה מכון אף ורק נגד היהודים לאדם מן העולם.

וזה בנה אב להדורות הבאים, עריצי דור ודור להמשיך בדרך הזאת, בתקנונים השונים של המדינות, קשה היה למצוא הפליה בולטת נגד היהודים לאדם. אולם דבר זה נעשה בסתר וברמיזא וב'תתי הסעיפים' [סעיפים שנאתי...] כעין תרגום, פירוש לחלקים הקיימים, ודפח"ח.

ב ד ותתצב מת' ואתעתדת. ר' עטרות שהוא גם מלשון הזמנה ובערוך (ע' עתד) כתב וז"ל: "עתד [בעריט] אנכי עומד בין. התרגום ירושלמי: אנא

הוינא מעתד (א"ב לשון מקרא [הוא] זה, כמלך עתיד לכידור) "עכ"ל.

וכוונתו לפרשת ואתחנן (דברים ה ה), ושם תרגמו אונקלוס ויונתן ככל לשון עמידה כנ"ל והתרגום ירושלמי שציין אינו לפנינו. ולדעת תרגום ירושלמי שהביא צ"ל שעמד שם משה ממתין לשימוע דבר ה' ולפלא שלא הביא הערוך מפסוק זה ומשאר פסוקים מפורשים שזכרנו.

כג ויאנחו בני ישראל מן העבודה. ר' עטרות ובהקשר לכך יש לציין לספה"ק אהבת שלום (פר' בשלח) עה"כ ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי וגו' ולכאורה יש לדקדק דהרי לא נזכר בכאן צעקת משה, רק ויצעקו בני ישראל אל ה' וי"ל דהכתוב בא להשמיענו גודל ועוצם חסדי ה' עלינו שאפילו בשמעו רק ספורי דברים בעלמא בין יראי ה' הוא מחשב אותם לתפלה... ועל דרך זה שמעתי מאמר נעים זמירות ישראל (תהלים קטז א), אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני, פירוש אף בשמעו רק את קול דברים בעלמא אעפ"כ הוא ית' שמו מחשיב אותם לתחנונים והטעם כי הטה אזנו לי שאף כי כפי הנראה הן רק דיבורים פשוטים אעפ"כ בפנימיות המחשבה גנוז בתוכם דברי תחנונים ותפלות ובקשות וכביכול הוא ית' ש מטה אזנו לשמע הפנימיות הגנוז בתוכם" עכלה"ק.

ג א וינהג את הצאן אחר המדבר מת' לבתר שפר רעיא למדברא. עמשי"כ בעטרות. והלום אסבר לי ידידי ורעי הרב איתמר כהן שליט"א מהרבי ר' העשיל מקרקא בספרו 'חנוכת התורה' כ' כי לפי מאי דאי' בבמ"מ לו. העלה לראשי צוקין ומתה מאילה דפליגי בה אביי ורבא, אבל לכו"א בגוונא דהעלה למקום מראה שמן וטוב, דפטור. והנה הר חורב היה כמו ראשי צוקין, וא"כ איך הביאם שם מרע"ה ועל מרחק שהיה מקום מרעה שמן וטוב וזהו אתר שפר רעיה, ודפח"ח.

ג יח נקרה עלינו – אתקרי עלנא ולהלן ה ג נקרא עלינו אתגלי עלנא. ובספר 'העמק דבר' כתב וז"ל: הפלא מה קוץ משה ואהרן דבמה שיאמרו בלשון אחר יהי נחת פרעה. ועוד אם באמת אמר הקב"ה בזה הלשון כה אמר ה' אלהי העברים. היאך שנו ואמרו אלהי ישראל. וג"ז אינו מובן למה התקצף פרעה על מאמר השני יותר מן הראשון באמרו עתה ברוגז למה משה ואהרן וגו' וגם יש להבין שאר השנויים בין שני המאמרים. אלא כך הענין. שהבינו משה ואהרן שפרעה טעה במונתם. מדאמר וגם את ישראל. דמשמעו אנשי מעלה ביחוד. כמש"כ להלן ט' ד' ובכ"מ. מובן שכסבור פרעה שאין מבקשים אלא על ראשי העם לעשות איזה אסיפה ושמה יחוגו לפני ה'. והבין פרעה כן משני טעמים. חדא ממה שאמרו אלהי ישראל ולא אלהי יעקב. שנית ממשמעות ויחגו לי. שענינו שמחה הבא במחולות וריקודים כדאי' בחגיגה דף י' ב' דה"ק רחמנא אכלו ושיתו וחגו חגא. ועיין להלן י"ט ובס' דברים ט"ז ט"ו. ובכ"מ. אמנם לשון ויחגו לי משמעו לפני היינו גילו ברעדה כעומד לפני ה' ושמה. וזה א"א בכל המון. וגם ברגלים ובבהמ"ק אע"ג שהכל היו חייבים בקרבנות חגיגה ושמחה מכ"מ לא הכל רקדו וחלו בבהמ"ק לפני ה' כ"א חסידי הדור כדאיתא בסוכה פ"ה. משום שאסור לשמוח בפעולת הריקוד שם כ"א מי שיש לו רוח גבוהה של אהבת ה' ומשחק לפני ה'.

וכן הבין פרעה בחכמתו כי ויחגו לי. אינו אלא באנשי המעלה מישראל. ע"כ הבין כי רק אותם הם מבקשים. ומשמעות עמי. מתפרש כ"פ על המיוחדים לי. כמו הגד לעמי פשעם דמשמעו אלו ת"ח. כדאיתא בב"מ ספ"ב. והכי מתפרש במלכותא דארעא כמש"כ בס' בראשית מ"א מ' ונ"ה ע"ש. שהם אנשי חיל שומרי מלכותו ואחר שכן הבין פרעה. לא התקצף פרעה שלא היה בזה בטול מלאכה כ"כ. דאנשי מעלה היו מעטים ולא בעלי עבודה. ע"כ

חזרו ואמרו בלשון אחר אלהי העברים נקרא עלינו בשעה שדבר עמנו אמר אלהי העבריים.

וזהו משמעות נקרא באל"ף. והכי איתא בת"י אתקרי עלנא [והפלא על ת"א שפי' לעיל אתקרי וכאן תרגם אתגלי. ולהיפך מיבעי] ועברי משמעו פחותי ערך אפילו משם יעקב. אלא אדם שפל ומגושם רק מזרע העברים כמש"כ להלן כ"א ב'. וכו'.

אך בפירושי הרד"צ הופמן כתב ליישב: אונקלוס ויונתן בן עוזיאל מתרגמים "אתקרי עלנא", כלומר, נקרא עלינו, ואלו השבעים מתרגמים, "קרא אותנו אלי"; ואולי זה משום שהביטוי "קרה" אינו מקובל לגבי נביאי ישראל. או אולי משום שלהלן (שמות ה, ג) אכן נאמר "נקרא עלינו" לפי גירסה אחת. אולם לפי גירסה אחרת מתרגם אונקלוס "ואתגלי", וכן הוא בס' "פתשגן" המכונה יא"ר. והנה תמוה הוא שאונקלוס מתרגם להלן ה, ג "נקרא עלינו" – "אתגלי עלנא", וייתכן שלא היה נוח לו לתרגם שם "אתקרי", מפני שאין שם ה' מוזכר שם, ואכן מתרגם-משלים שם יונתן בן עוזיאל "איתקרי שמיא". וייתכן שימכאן ראייה, שאמנם גירסת יא"ר היא עיקר, ויש לגרוס "אתגלי" גם כאן.

ובחידושי יצחק בן פינחס ברמן (תרי"א) כתב: נקרה עלינו, והקשה המשכיל בני המופלג מה"ז עזריאל, כאן תרגם אונקלוס אתקרי עלנא, ובסדר ה' ג', נקרא עלינו תרגם אתגלי עלנא, והנה באמת קשה למה שינה בתרגומו, בציוי תרגם אתקרי, ובקיום תרגם אתגלי, אך על אונקלוס אין לתמוה כ"כ, כי בציוי נקרה בה', ובקיום נקרא בא', הרב אב"ע הרגיש בזה השנוי ואמר שאותיות אהו"י מתחלפות, אבל יותר מתקבל כפי תרגום אונקלוס, אבל עיקר קושיא במקומה עומדת, הא"ך יכול אדון הנביאים לשנות הציוי שאמר לו הקב"ה לאמר לפרעה 'אתקרי עלנא', והוא אמר 'אתגלי עלנא'.

ונראה לי לתרץ והוא זה, כי הלא יש עוד לדקדק, הקב"ה אמר למשה 'ובאת אתה וזקני ישראל', ואח"כ בקיום נאמר 'ואחר באו משה ואהרן' ולא נאמר וזקני ישראל, וע"ז תירץ רש"י שהזקנים נשמטו אחד אחד וכו', ובזה מתורץ, מתחילה בציוי ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו, היה ההכרח לומר נקרה ב"ה ולתרגם איתקרי כי על הזקנים לא נתגלה הנבואה רק שימעו מן משה, אבל בקיום כאשר באו רק משה ואהרן ואליהם נתגלה השכינה, הוכרחו לאמר האמת נקרא בא' ולתרגם אתגלי, כי דובר שקרים לא יכון, לזאת הניח משה את המסורה בציוי נקרה בה' ובקיום נקרא בא' והוא כפתור ופרח:

שח לי אחי ורא"ש הרב יעקב שמשון שליט"א בשם כ"ק מרן האדמו"ר משומרי אמונים אשדוד שליט"א שביאר [בדרך חזור מהשולח"ט בליל שב"ק פרשתן ה'תש"פ] טעם השינוי בכתובים, משל למה הדבר דומה לאיש מהמון העם שהוצרך לדבר אל המלך לסדר לו איזה ענין. הגידו לו ידידים ויעצו לו חברים כי כדאי שימתין למלך בשעה שיעובר בדרך וימציא תחבולה איך לגשת אל המלך ולשטוח בקשתו באין מפריע, כמובן שהלה הכין עצמו וערך תצפיות וכו' ושאל וחקר ובדק מה השעה המוכנת יותר ומתי המלך נינוח יותר וכו' ובאיזה לשון לפנות אליו וכו', עד שאכן הגיע היום המיוחל עמד במקום שעמד ולאחר צפיה דרוכה זכה אכן לפגוש את המלך פנים בפנים וישטח שטוח את בקשתו. המלך רמז לשלישו שיכתוב הענין בפנקסו ובבואו הארמונה נתן הכתב לאחד מן השדים והוא דאג שהממונים יצוו לפקידים שיאמרו לשליחים וכו', וכמובן שהמלך מיד לאחר מכן שכח מן הענין ולא הקדיש לכל ה"סיפור" הארוך הזה יותר ממחצית הדקה. ואילו אותו אדם רשם לו בספר

הזכרונות שהיה זה היום החשוב והגדול ביותר עלי אדמות שזכה לדבר עם המלך וכו' וכו'.

כמו"כ כאן, הקב"ה אמר למשה שיאמר שנקרה עליו, כי מהו לפני ה' הגדול והנורא הציורי לנברא זה או אחר, אבל משה רבנו החשיב הענין עד למאוד ואמר ה' אלוקי העברים נקרא עלינו, ודפח"ח. [והוסיף האדמו"ר להמחיש הענין, כמו שזכה לביקור אביו הגדול זי"ע בהלווית הרב שך זצ"ל שנתעכב הלוייה ובדרך אגב עלה לביתו להמתין והיה אצלו חשיבות גדולה].

ה יז ויאמר נרפאים אתם נרפאים על פן אתם אמרים נלכה נזבחה לה', ועתה לכו עבדו ונתן לא ינתן לכם ונתן לבנים תתנו (ה, יז-יח).

ובתרגום אונקלוס מפרש על נרפאים אתם נרפאים, בטלנין אתון בטלנין.

וי"ל בדרך הלצה, דכמו שפרעה אמר על ישראל שיבטלנים הם, על פן אתם אמרים נלכה נזבחה לה'. כן הוא ג"כ באותם האנשים שאינם רוצים לגדל בניהם בדרך הטוב, ואחר שמגיע בנו לגיל העמידה ורוצה ללמוד בעצמו אזי, ויאמר, לו אביו. נרפאים אתם נרפאים, בטלנים אתם, ואינכם רוצים לעבוד, על פן אתם אמרים נלכה נזבחה לה', לעסוק בתורה ובתפילה בכל יום ויום. ועוד מתחכמים לומר, שהנה ועתה לכו עבדו, ולעסוק במלאכה. שאם לא כן אזי ונתן, היינו פרנסה. לא ינתן לכם, ומהיכן תתפרנס אם לא תלמוד בעצמך איזה מלאכה. אבל הקב"ה אומר, לא כן בני, אלא ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה, ומתוך כן ונתן לבנים תתנו, פי' שאפילו בעת עסקו עם לבנים בטירדת הפרנסה, יכול ללמוד לעצמו, ומאן דיהיב חיה יהיב מזונא (תענית ח:), ואל לו לדאוג בענין זו כלל: (שם הכהן להג"ד שמואל מאיר הכהן הולנדר זצ"ל בעריכת ידידי עוז הרב נפתלי מרדכי רוזנבוים שליט"א)

חסלת פרשת שמות